

Iš ŽEMAITIJOS kilusių Lietuvos Nepriklausomybės AKTO signatarų gimtinės ir tėviškės

Parengė Gintautas ČIŽIŪNAS

1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Aktą pasirašė 20 signatarų. Iš jų 18 buvo gimę dabartinės Lietuvos teritorijoje, tarp jų šeši – Žemaitijoje: prof. Mykolas Biržiška (1882–1962), Stanislovas Narutavičius (1862–1932), Jonas Smilgevičius (1870–1942), Aleksandras Stulginskis (1885–1969), Jurgis Šaulys (1897–1948) ir kun. Kazimieras Steponas Šaulys (1872–1964). Šiandien kviečiame į kelionę po jų gimtines, tėviškes. Kai kuriose jų dar stovi signatarų gyvenimą čia liudijantys pastatai, kitur statinių jau ne nelikę, bet šios vietos žmonių nepamirštos – sodybose, kuriose jie gimė ir augo vaikystėje, yra pastatyti jų atminimui skirti unifikuoti granitiniai Signatarų stulpeliai (autorius – architektas Stasys Lankelis), kiti jų gyventas vietas ženklinantys paminklai.

SIŪLOMAS KELIONĖS MARŠRUTAS:

1. Šilalės rajono Kaltinėnų seniūnijos Kutalių kaimas – Aleksandro Stulginskio gimtinė (esant galimybei, siūloma papildomai aplankyti ir Kretingos rajono Jokūbavo kaime esančią buvusią Jokūbavo dvaro sodybą, kurioje A. Stulginskis gyveno ir ūkininkavo 1927–1940 metais);

2. Šilutės rajono Švėkšnos seniūnijos Stemplių kaimas – prof. Kun. Kazimiero Stanislovo Šaulio gimtinė;

3. Klaipėdos rajono Veiviržėnų seniūnijos Balsėnų kaimas – Jurgio Šaulio tėviškė;

4. Plungės rajono Alsėdžių seniūnijos Šonių kaimas – Jono Smilgevičiaus gimtinė (esant galimybei, siūloma aplankyti ir Kelmės rajone esančią Užvenčio dvaro sodybą, kurioje J. Smilgevičius gyveno ir ūkininkavo 1912–1942 m.);

5. Telsių rajono Gadūnavo seniūnijos Brėvikių kaimas – Stanislovo Narutavičiaus tėviškė;

6. Mažeikių rajono Vieškėnių miestelis – prof. Mykolo Biržiškos tėviškė.

Aleksandro Stulginskio gimtinės vaizdai. Valdo Striužo nuotraukos iš <https://kvr.kpd.lt/#/>

KUTALIAI

Kutaliai – kaimas 5 km į šiaurės vakarus nuo Kaltinėnų miestelio. Čia – Lietuvos nepriklausomybės akto, antrojo Lietuvos Respublikos prezidento, visuomenės veikėjo, agronomo Aleksandro Stulginskio (1885–1969) gimtinės vieta. Ji kaip nacionalinės reikšmės objektas 2016 m. įrašyta į Lietuvos Respublikos Kultūros vertybių registrą. A. Stulginskis šioje sodyboje 1886 m. vasario 26 d. gimė ir keletą metų augo. Jo tėvai buvo bežemiai valstiečiai Domininkas Stulginskis-Valiuška (1834–1937) ir Marijona Vadeikaitė Stulginskienė (?–1900). Gyvendami santuokoje jie susilaukė net 12 vaikų. Aleksandras buvo jauniausias. Kartu su juo augo broliai Jonas, Kazimieras, Benediktas, Pranciškus, Povilas ir sesuo Barbora.

Kai Aleksandru buvo 14, mirė mama. Netrukus tėvas vedė antrą kartą, gimtieji namai berniukui tapo nebemieli, tad, kai mokėsi, dažniausiai atosto-

gų važiuodavo ne namo, o pas brolių.

A. Stulginskis nuo mažens buvo linkęs į mokslą. 1892 m. pradėjo mokytis pas kaimo daraktorę, vėliau trejus metus lankė Kaltinėnų pradžios mokyklą. Kai ją baigė, finansinių galimybių toliau tęsti mokslą neturėjo, tad įsidarbino Kaltinėnų valsčiaus raštinėje. Pinigų po kurio laiko gavo iš tuo metu JAV jau gyvenusių brolių, su sąlyga, kad taps kunigu. 1901 m. išvyko gyventi į Latviją pas šeimos pažįstamą kunigą, dirbusį Feliksbergo bažnytkaimyje. Čia Aleksandras ėjo zakristijono pareigas, patar naudavo Mišioms, mokėsi lotynų kalbos. Po metų persikėlė į Liepoją. 1902–1904 m. mokėsi Liepojos gimnazijoje. Ten baigė 4 klases. Vėliau įstojo į Kauno kunigų seminariją ir 1908 m., kai ją užbaigė, kaip kalboms gabus mokinys buvo išsiųstas tęsti studijų į Austrijos Insbruko universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. Čia mokydamasis A. Stulginskis suprato, kad pašaukimo kunigybei neturi, todėl įšventinimo į kunigus atsisakė.

1909 m. grįžęs į Kauną pradėjo dirbti Šv. Kazimiero draugijoje ir dėstė lietuvių kalbą Kauno gimnazijoje, o vėliau studijavo agronomiją Vokietijos Halės miesto Žemės ūkio institute (jo specializacija buvo gyvulininkystė).

Po studijų 1913 m. balandžio mėnesį pradėjo eiti Trakų apskrities Alytaus rajoninio agronomo pareigas. Tuo laikotarpiu jis aktyviai įsijungė į visuomeninę veiklą, tapo „Vienybės“ laikraščio priedo „Viensėdis“ redaktoriumi, paskelbė nemažai savo straipsnių augalininkystės ir gyvulininkystės temomis, juos dažniausiai pasirašydamas slapyvardžiu. Į politinę veiklą įsitraukė Pirmojo pasaulinio karo metais.

1915 m. jis tapo Vilniuje įsteigtos Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti nariu. Dirbdamas jos Švietimo komisijoje, rūpinosi lietuvių mokyklų reikalais, rengė pedagogikos kursus, Vilniaus lietuvių gimnazijoje dėstė gamtos mokslus. Tuo laikotarpiu jis priklausė ir Agronomijos draugijai, administravo draugijos žinioje buvusį daržų ūkį, kuris tiekė maisto produktus vilniečiams ir Vilniuje atsidūrusiems karo pabėgėliams.

A. Stulginskis buvo vienas iš 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje vykusios Lietuvių konferencijos organizatorių ir konferencijos programos rengėjų, dalyvavo šioje konferencijoje ir joje rugsėjo 22 d. buvo išrinktas Lietuvos Tarybos (nuo 1918 m. lie-

Aleksandras Stulginskis. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

pos 11 d. – Lietuvos Valstybės Taryba) nariu, vadovavo šios Tarybos Tremtinių ir belaisvių grąžinimo komisijai, priklausė komisijai, kurie vedė derybas su Lietuvoje gyvenusiais kitataučiais.

1917 m. rugsėjo mėnesį jis tapo vienu iš Lietuvos Krikščionių demokratų partijos steigėjų, kurį laiką ėjo šios partijos Centro Komiteto pirmininko pareigas, 1918 m. vadovavo Vilniuje vykusiai Lietuvos krikščionių demokratų konferencijai (joje buvo priimta Lietuvos krikščionių demokratų partijos programa).

1917 m. ir kurį laiką vėlesniais metais A. Stulginskis redagavo laikraštį „Tėvynės sargas“, 1918 m. kartu su kitais bendraminčiais rūpinosi laikraščio „Ūkininkas“ leidyba ir redagavo jį.

Na o 1918 m. vasario 16 d. A. Stulginskis kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą.

1918 m. gruodžio 26–1919 m. kovo 12 dienomis jis buvo II Ministrų kabineto, kuriam vadovavo

(Nukelta į 28 p.)

Mykolas Sleževičius, narys (ministras be portfelio), 1919 m. kovo 12–1919 m. balandžio 12 dienomis ėjo III Ministrų kabineto (pirmininkas Pranas Dovydaitis) narys (ministro pirmininko pavaduotojas, vidaus reikalų, maitinimo ir viešųjų darbų ministras). Nuo 1919 m. kovo 19 d. A. Stulginskis faktiškai ėjo ministro pirmininko pareigas. 1919 m. balandžio 12–1919 m. spalio 7 dienomis buvo IV Ministrų kabineto (pirmininkas Mykolas Sleževičius) narys (žemės ūkio ir valstybės turtų ministras).

1919 m. gruodžio 28–29 dienomis dalyvavo steigiamajame Lietuvos ūkininkų sąjungos susirinkime ir buvo išrinktas šios sąjungos Centro komiteto pirmininku. Tais pačiais metais kartu su bendraminčiais įsteigė Ūkio banką.

1920 m. gegužės 15–1922 m. lapkričio 13 dienomis A. Stulginskis buvo Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922) narys, Seimo pirmininkas. Eidamas šias pareigas jis 1919 m. birželio 19 d. tapo Lietuvos Respublikos Prezidentu.

1922 m. lapkričio 13–1923 m. sausio 9 dienomis buvo Lietuvos Respublikos I Seimo (1922–1923) narys. 1922 m. gruodžio 21 d. I Seimas A. Stulginskį išrinko Lietuvos Respublikos Prezidentu (jis prisiekė ir Respublikos Prezidento pareigas pradėjo eiti tą pačią dieną), o 1923 m. birželio 19 d. II Seime A. Stulginskis buvo pakartotinai perrinktas Lietuvos Respublikos Prezidentu (priesaiką davė birželio 20 d., Prezidento pareigas ėjo nuo 1923 m. birželio 20 d. iki 1926 m. birželio 8 d., t. y. iki naujai išrinkto Respublikos Prezidento Kazio Griniaus inauguracijos).

1925–1930 m. A. Stulginskis buvo Lietuvos skautų brolijos šefas.

1926 m. birželio 9–1927 m. balandžio 12 dienomis jis ėjo Lietuvos Respublikos III Seimo (1926–1927) nario pareigas, nuo 1926 m. gruodžio 19 d. buvo Seimo Pirmininkas. Vėliau iš politikos pasitraukė ir 1927–1940 m. ūkininkavo 1926 m. po Žemės reformos įsigytame Jokūbavo dvare, kurio sodyba yra dabartinio Kretingos rajono teritorijoje), savo parduotuvėje prekiaavo ūkio gaminiais, dalyvavo kooperatyvų „Lietūkis“, „Linai“ veikloje.

Kad ir pasitraukęs iš aktyvios politikos, jis nuolat domėjosi Lietuvos politiniais įvykiais, 1935 m. kartu su buvusiu Prezidentu Kaziu Griniumi ir buvusiais premjerais kreipėsi memorandumu į Respublikos Prezidentą Antaną Smetoną dėl padėties Lietuvoje

Aleksandro Stulginskio gimtinės atminimo parko poilsiavietės fragmentas. Valdo Striužo nuotrauka iš <https://kvr.kpd.lt/#/>

ir dėl žiauraus elgesio su Suvalkijos valstiečių streiko dalyviais. 1935 m. rugpjūčio mėnesį jis dalyvavo Pasaulio lietuvių kongrese ir jo metu pasakė kalbą. 1936 m. vėl kartu su buvusiu Prezidentu Kaziu Griniumi jis memorandumu kreipėsi į Respublikos Prezidentą dėl Ketvirtojo Seimo, perspėjo, kad piliečių valios neišreiškiantis Seimas neturės autoriteto visuomenėje, siūlė panaikinti karo padėtį ir grąžinti spaudos laisvę. Na o 1938 m. pavasarį jis kartu su buvusiu Prezidentu Kaziu Griniumi pateikė Seimo Prezidiumui Amnestijos įstatymo projektą, po kuriuo buvo pasirašę daugiau kaip 20 tūkst. šalies gyventojų (šis projektas nebuvo priimtas dėl nepakankamo parašų skaičiaus, nes tada Konstitucija numatė, kad Seimui svarstyti įstatymo projektą turi siūlyti ne mažiau kaip 25 tūkst. rinkimų teisę turinčių piliečių).

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, A. Stulginskis liko gyventi Jokūbave. 1941 m. birželio 7 d. sovietai Kretingoje jį ir jo žmoną suėmė, o po savaitės, 1941 m. birželio 14 d., A. Stulginskis buvo ištremtas iš Lietuvos, iš pradžių be teismo kalinamas Krasnojarsko pataisos darbų lageryje (Kraslage). 1941 m. birželio 14 d. iš Lietuvos buvo ištremta ir A. Stulginskio žmona Ona Stulginskienė. Jos tremtis vieta buvo Komijos ASSR.

1942 m. A. Stulginskis buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, apkaltintas tuo, kad priklausė Krikščionių demokratų partijai, kad buvo Lietuvos Valstybės Tarybos narys, Lietuvos Respublikos Prezidentas, taip pat tuo, jog Kraslage prisidėjo prie

bandymų išsilaisvinti iš lagerio. Bylos nagrinėjimas buvo vilkinamas. 1952 m. vasario 27 d. Ypatingojo pasitarimo prie SSRS Valstybės saugumo ministerijos (MGB) nutarimu jis buvo nuteistas 25 metus kalėti. Tada jį įkalino Vladimiro kalėjime.

1954 m. birželio 2 d. (jau po Stalino mirties), SSSR Aukščiausiojo teismo karo kolegijos nutartimi bausmės laikas A. Stulginskiui buvo sumažintas iki faktiškai išbūto kalinimo laiko, jis buvo paleistas iš kalėjimo ir ištremtas į Komijos ASSR. Nuvykęs pas žmoną, dirbo sandėlininku Kvitkevos miškų pramonės ūkyje, agronomu Pezmago tarybiniam ūkyje. 1956 m. pabaigoje kartu su žmona grįžo į Lietuvą, įsikūrė Kaune. 1957–1959 m. dirbo vyresniu moksliniu bendradarbiu Vytėnų sodininkystės ir daržininkystės bandymų stotyje. Iki pat mirties buvo sekamas, reabilituotas tik 1991 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę.

A. Stulginskis mirė 1969 m. rugsėjo 22 d. Kaune. Jis palaidotas Kauno Panemunės kapinėse.

Gimtasis signataro Kutalių kaimas – nykstantis. Važiuojant Žemaičių plentu, netoli Kutalių yra rodyklė, informuojanti, kad iki A. Stulginskio gimtosios sodybos – 2 km. Sodybos statinių, išskyrus vieno namo fragmentus (anksčiau buvusios dūminės pirkios, vėliau pritaikytos tvartui), nėra išlikę.

2012 m. Aleksandro Stulginskio universiteto, Šilalės rajono savivaldybės, Šilalės agronomų sąjungos ir Kutalių kaimo žmonių bendruomenės iniciatyva apie 300 metrų į rytus nuo A. Stulginskio gimtosios sodybos buvo pradėtas kurti Aleksandro Stulginskio gimtinės atminimo parkas. Jis yra įtrauktas į Aukštagirės pažintinio tako maršrutą. Apie tai, kad šioje sodyboje gimė ir gyveno A. Stulginskis, liudija čia pastatytas marmurinis unifikuotas Signataro stulpelis, akmuo su įrašu ir stogastulpis. Parke yra keletas poilsiui skirtų infrastruktūros objektų – pavėsinės, krepšinio aikštelė, tvenkinys.

2016 m. lapkričio 30 d. Lietuvos Respublikos Prezidento Aleksandro Stulginskio gimtosios sodybos atmintina vieta kaip nacionalinės reikšmės paminklas įrašyta į Lietuvos Respublikos Kultūros vertybių registrą (objekto unikalus kodas – 38848).

A. Stulginskio atminimas įamžintas ir Jokūbavo kaime, kuriame yra išlikę A. Stulginskiui priklausiu-

sios Jokūbavo dvaro sodybos fragmentų (sodybos plano struktūra, tūrinė erdvinė kompozicija, kurią formuoja išlikę dvaro sodybos pastatai, dvarininko namo pamatai, kelio trasa, parko fragmentai, kt.). šis kompleksas kaip nacionalinės reikšmės paminklas 1992 m. balandžio 7 d. įrašytas į Kultūros vertybių registrą (unikalus objekto kodas – 316). Pokario metais Jokūbavo dvaro žemė ir pastatai buvo nacionalizuoti. Dvarininko namas nugriautas apie 1995-uosius metus. 1991 m. Jokūbavo dvaro parke, buvusio dvarininko namo vietoje, pastatytas paminklas Aleksandrui Stulginskiui.

STEMPLIŲ KAIMAS

Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, visuomenės ir valstybės veikėjas, profesorius, kunigas prelatas Kazimieras Steponas Šaulys gimė 1872 m. sausio 28 d. dabartinio Šilutės rajono Švėkšnos seniūnijos Stemplių kaime gyvenusių valstiečių Karolinos Balčinitės Šaulienės (1832–1913) ir Petro Šaulio (1828–1888) šeimoje, kurioje jis buvo pats jauniausias vaikas. Čia berniukas augo kartu su broliu Juozapu (1857–1928) ir trimis seserimis: Barbora Šaulyte (Budvytienė, 1859–1941), Ona Šaulyte (1863–1943) ir Marijona Šaulyte (Alminauskienė, 1865–1932). Skaityti, rašyti Kazimieras tėvų buvo mokomas namuose, o 1884–1887 m. lankė Švėkšnos pradinę mokyklą, vėliau žinias gillino Palangos progimnazijoje, 1891 m. Kaune įstojo į Žemaičių kunigų seminariją. Ją baigęs, 1895 m. pradėjo studijuoti Peterburgo dvasinėje akademijoje. Čia jam 1897 m. suteiktas teologijos kandidato, 1899 m. – magistro laipsnis.

Baigęs mokslus ir po išventinimo į kunigus pradėjo dirbti vikaru Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje. Nuo 1901 m. buvo Panevėžio realinės gimnazijos, nuo 1903 m. – mergaičių progimnazijos kapelionas. Tuo metu jis aktyviai dalyvavo ir visuomeninėje veikloje, palaipsniui įsitraukė ir į politinę. 1905 m. gruodžio 4–5 d. jis dalyvavo Vilniuje vykusiame Didžiajame Seime, buvo vienas iš Lietuvos krikščionių demokratų partijos steigėjų, aktyviai dalyvavo šios partijos veikloje, 1922–1934 m. buvo šios partijos Centro komiteto narys.

(Nukelta į 30 p.)

Kazimiero Stepono Šaulio gimtosios sodybos vieta Stemplių kaime (Švėkšnos sen., Šilutės r.). Valdo Striužo nuotraukos iš: <https://kvr.kpd.lt/#/>

1906 m. viduryje pradėjo dirbti Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune (čia jis iki 1922 m. skaitė bažnytinės kanonų teisės, moralinės teologijos, visuomenės mokslo ir sociologijos kursus). 1922–1940 ir 1941–1944 m. dėstė Lietuvos (nuo 1930 metų – Vytauto Didžiojo) universiteto Teologijos-filosofijos fakultete, buvo šio fakulteto profesorius, skaitė bažnytinės kanonų teisės kursą. Tuo laikotarpiu jis spaudai parengė knygas „Krikščioniškoji demokratija“ (1906), „Socialistai ir mūsų socialieji reikalai“ (1907), „Demokratija ir krikščionys demokratai enciklikų prasme“ (1907), „Sociologija“ (1920), „Vedusiųjų dingimas ir naujos jungtuvės“ (1922), „Kanoniškojo proceso teisė“ (1927).

1906 m. lapkričio–1919 m. kovo mėn. K. S. Šaulys Lietuvoje ėjo bažnytinio santuokos ryšio gynėjo pareigas, nuo 1912 m. pradžios iki 1920 m. buvo Žemaičių vyskupų Gasparo Cirtauto, vėliau – Pranciškaus Karevičiaus sekretorius. Pirmojo pasaulinio karo metais jis buvo vyskupo P. Karevičiaus pagalbininkas, 1915 m. rugsėjo mėnesį išvyko į Smolenską. Iš ten kartu su vyskupu 1916 m. rugpjūčio mėnesį grįžo į Kauną. 1916 m. tapo Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninku.

Dalyvavo 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje vykusioje Lietuvos konferencijoje ir joje buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą, 1918 m. vasario 16 d. kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą.

1919 m. spalio viduryje tapo Krikščionių demokratų frakcijos nariu. 1918–1928 m. kartu su kitais rengė veikusių konstitucijų straipsnius, susijusius su tikėjimo išpažinimu. Iki 1922 m. liepos 25 d. buvo Steigiamojo Seimo narys. Yra dirbęs

Lietuvos Tarybos Skundų, Konstitucijos, Bažnyčios reikalų, Įstatymų redakcinėje komisijose.

1920 m. K. S. Šaulys buvo paskirtas Žemaičių vyskupijos kancleriu. 1926 m. popiežiumi įsteigus atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją, tapo Kauno arkivyskupijos generaliniu vikaru, šias pareigas ėjo 1926–1944 metais. Jis buvo ir Kauno arkivyskupo patarėjas bažnytinio administravimo klausimais. 1927 m. K. S. Šauliui buvo suteiktas popiežiaus rūmų, 1932 m. – Kauno arkivyskupijos kapitulos prelado titulas.

Aktyviai dalyvavo daugelyje visuomeninių organizacijų veikloje: buvo Raudonojo Kryžiaus draugijos vyriausiosios valdybos narys, dirbo Valstybinėje archeologinėje komisijoje, kartu su bendraminčiais Panevėžyje įsteigė Labdarių draugiją, pasirūpino, kad šiame mieste pradėtų veikti prieglauda gyvenamosios vietos ir socialinės globos neturėjusiems asmenims. Jis buvo ir katalikiškų socialinės rūpybos, švietimo draugijų „Saulė“, „Motinėle“ vienas iš steigėjų bei narys. Bendradarbiavo spaudoje. Savo straipsnius skelbdavo lietuvių ir lenkų leidiniuose: „Apžvalga Žemaičių ir Lietuvos“, „Draugija“, „Dziennik Wileński“, „Przegląd katolicki“, „Tiesos kelias“, „Viltis“.

Studijų metais ir vėliau į tėviškę sugrįždavo trumpam, bet su giminėmis ir artimaisiais visą laiką palaikydavo glaudžius ryšius. Čia jis buvo atvykęs ir 1944-ųjų vasarą, artėjant frontui. Tada kartu su artimaisiais tarėsi, kaip turėtų pasielgti. Liepos mėnesį priėmė sprendimą pasitraukti iš Lietuvos. Kurį laiką gyveno Austrijoje ir Vokietijoje, o 1945 m. pasiekė Šveicarijos Lugano miestą. Čia jį kurį laiką globojo Lugane gyvenęs kitas Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras – bendrapavardis Jurgis Šaulys. Gruodžio mėnesį apsigy-

veno Lugano Šv. Brigitos seserų vienuolyno svečių namuose „Casa Santa Birgitta“. Čia jis sulaukė ir senatvės. Mirė 1964 m. gegužės 9 d. Lugane, būdamas 92 metų amžiaus. Iš pradžių buvo palaidotas Pambio-Noranco kapinėse, o 1968 m. jo palaikai perkelti į Romos Popiežiškosios Šv. Kazimiero kolegijos lietuvių koplyčią Vereno kapinėse.

K. S. Stepono Šaulio giminės sodyboje pastatų jau nėra išlikę. Buvusios sodybos teritorijoje, prie kelio, 1994 m., įamžinant signataro, prelado atminimą, pastatytas ažuolinis stogastulpis (skulptorius Vladas Stumbras), iš akmenų sumūryta tvorėlė. Šalia stogastulpio stovi granitinis Signataro stulpelis, žymintis jo gimtosios sodybos vietą. Čia yra pasodinta dekoratyvinių medžių, auga gėlės, apie stogastulpį yra suformuota erdvė, kurią iš trijų pusių juosia iš laukų atitemti pavieniai dideli akmenys.

2016 m. lapkričio 30 d. Lietuvos Nepriklausomybės akto signataro, prelado Kazimiero Stepono Šaulio gimtosios sodybos atmintina vieta kaip nacionalinės reikšmės objektas įrašyta į Lietuvos Respublikos kultūros vertybių registrą ir yra saugoma valstybės. Objekto unikalus kodas – 40407.

BALSĖNŲ KAIMAS

Balsėnai – nedidelis kaimas Klaipėdos rajone, 5 km į rytus nuo Veiviržėnų. Čia 1879 m. balandžio 15 d. gimė Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Jurgis Šaulys. Jo gimtoji sodyba neišliko, dabar jos teritorijoje auga tik praėjusį laiką liudijantys seni medžiai bei kiti želdiniai. Sodybą 1989 m. savo sukurtu aukštu mediniu stogastulpiu, kuriame yra memorialinių užrašų, paženklino tuo metu Telšiuose gyvenęs tautodailininkas Vytautas Savickis (1936–2023). Stogastulpio aplinka gražiai tvarkoma. Prie gatvės yra pastatyti simboliniai mediniai vartai, padarytas medinis tiltelis, nuo čia link stogastulpio veda nutiestas takas, prie prie jo – mediniai suolai poilsiui. Sodybą nuo XX a. paskutiniojo dešimtmečio ženklina ir unifikuotas Signataro ženklas. Ši sodyba kaip nacionalinės reikšmės objektas 1993 m. liepos 15 d. įtraukta į Lietuvos Kultūros vertybių registrą (jos unikalus kodas – 16992).

Jurgio Šaulio tėvai buvo valstiečiai Teodoras

Kazimieras Steponas Šaulys. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Šaulys (1849–1917) ir Domicelė Pozingytė Lomsargienė Šaulienė (1849–1885). Teodoras Šaulys buvo vedęs tris kartus. Domicelė – pirmoji jo žmona. Iš viso T. Šaulys buvo susilaukęs 19 vaikų, du kartus likęs našliu.

Jurgiui Šauliui dar nebuvo šešerių, kai mirė mama. Kabintis į gyvenimą jam padėjo artimieji, ypač Liudvikos Šaulienės brolis kunigas Pilypas Budvytis ir tėvo brolis kunigas Petras Šaulys-Šaulėvičius bei rašytoja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė.

Skaityti, rašyti J. Šaulys pramoko namuose. 1887–1888 m. lankė Kaltinėnų parapijos daktorių mokyklą, vėliau mokėsi Palangos progimnazijoje, ten įsitraukė į visuomeninę veiklą. 1895 m. laikraštįje „Vienybė lietuvininkų“ buvo paskelbta pirmoji J. Šaulio publikacija. 1895 m. baigus Palangos progimnaziją, jo kelias vedė į Vilniaus kunigų seminariją. Čia mokėsi 1896–1899 metais. Studijų nebaigė. Metęs mokslus, įsitraukė į Vilniaus lietu-

(Nukelta į 32 p.)

Jurgis Šaulys. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

vių visuomeninę veiklą, rengė straipsnius Juozo Tumo-Vaižganto redaguojamam „Tėvynės sargui“ ir „Žinyčiai“, 1900–1901 m. suorganizavo slaptus lietuvių kalbos kursus.

Palaiptai įsijungė ir į politinę veiklą, tapo socialdemokratu. Nuo 1901 m. rengė straipsnius „Varpo“ laikraščiui, dalyvavo 1902 m. vasarą Dabikinės dvare vykusiame varpininkų susirinkime, padėjo parengti 1906 m. priimtą Lietuvių demokratų partijos programą.

Kurį laiką gyveno Tilžėje, ten 1903–1904 m. redagavo „Varpą“, „Ūkininką“, „Naujienas“, užsiėmė vertimais, domėjosi istorija.

Gavęs „Žiburėlio“ draugijos stipendiją, nuo 1903 m. studijavo ekonomiką Berno universitete. Studijuodamas įkūrė Šveicarijos lietuvių studentų draugiją „Sandora“, redagavo socialdemokratų periodinius leidinius „Naujoji gadynė“, „Skardas“, „Žarja“. 1912 m. apgynė mokslų daktaro disertaciją.

Po studijų grįžęs į Lietuvą, įsikūrė ir dirbo Vilniaus žemės banke, įsijungė į Lietuvių mokslo drau-

gijos ir kai kurių kitų tautinių organizacijų veiklą. Prsidėjęs Pirmajam pasauliniam karui, nutarė likti Vilniuje, čia tapo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo agronomijos ir teisių pagalbai teikti nariu. Siekdamas Lietuvos savarankiškumo, kartu su kitais bendraminčiais dalyvavo susitikimuose su vokiečių okupacine valdžia, jai pateikė dokumentų, kuriuose tokio savarankiškumo buvo reikalaujama.

1916 m. birželio mėnesį jis kartu su Antanu Smetona ir Steponu Kairiu atstovavo lietuvių tautai Lozanoje vykusiame Trečiajame pavergtųjų tautų kongrese, vėliau – Loanos bei Pirmojoje Berno lietuvių konferencijoje.

1917–1918 m. dirbo „Lietuvos aido“ redakcijoje, šiame leidinyje skelbė savo publicistikos straipsnius politikos temomis. 1917 m. spalio 18–20 d. dalyvavo Pirmojoje Stokholmo lietuvių konferencijoje, o tų pačių metų lapkričio mėnesį kartu su Steponu Kairiu, Alfonsu Petruliu, Antanu Smetona, Justinu Staugaičiu – Antrojoje Berno lietuvių konferencijoje.

J. Šaulys kartu su bendraminčiais prisidėjo rengiant 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje vykusią Lietuvių konferenciją, jos metu buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą. Jis ėjo šios Tarybos generalinio sekretoriaus pareigas, nuo 1918 m. vasario 16 d. buvo jos pirmasis vicepirmininkas. 1918 m. vasario 16 d. kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą, ranka surašė jo egzempliorių lietuvių ir vokiečių kalbomis, skirtą Vokietijos užsienio reikalų ministerijai. Dirbo Lietuvos Tarybos Konstitucijos parengimo komisijoje, dalyvaudavo susitikimuose su Vokietijos vadovais ir politikais.

J. Šaulys pasitraukė iš Lietuvos Valstybės Tarybos pirmojo sekretoriaus pareigų 1918 m. lapkričio 19 d., kai buvo paskirtas pirmuoju Lietuvos nepaprastuoju ir įgaliojtu ministru Vokietijoje. Šias pareigas oficialiai ėjo iki 1919 m. birželio 11 d., faktiškai – iki kovo 12 dienos. Nuo 1919 m. rugsėjo 1 d. tris mėnesius vadovavo atstovybei Šveicarijoje. 1919 m. balandžio–gegužės mėn. pirmininkavo Lietuvos delegacijai Varšuvos derybose su Lenkija, 1920 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. dalyvavo Buldurių (Rygos) Baltijos valstybių konferencijoje, 1922–1923 m. – prekybos derybose su Vokietija, 1925 m. spalį – Lugano (Šveicarija) derybose su Lenkija. 1921 m. sausio 31–1923 m. gegužės 29 d. vadovavo atstovybei Italijoje. Nuo 1923 m. rudens dvejus metus Klaipėdoje

Vytauto Savickio sukurtas koplytstulpis Jurgio Šaulio gimtosios sodybos vietoje Balsėnų kaime (Klaipėdos r.). Mečislovo Šilinsko nuotrauka iš RKIC archyvo

rūpinosi laikraščių „Klaipėdos žinios“, „Lietuvos keleivis“, „Memeler Zeitung“ leidybą.

1925 m. kovo 1 d. vėl pradėjo dirbti Užsienio reikalų ministerijoje, 1925 m. rugsėjo 3–1927 m. gegužės 5 d. vadovavo Užsienio reikalų ministerijos Teisių ir administracijos departamentui, vėliau tapo Lietuvos pasiuntiniu prie Šv. Sosto. 1931 m. spalio 1 d. vėl buvo paskirtas pasiuntinybės Vokietijoje vadovu. Ten reziduodamas, nuo 1932 m. vasario 24 d. tas pačias pareigas ėjo ir Austrijoje bei Vengrijoje, nuo 1934 m. lapkričio 19 d. – ir Šveicarijoje. 1938 m. gruodžio 15 d. tapo pasiuntiniu Lenkijoje, šias pareigas ėjo iki jos okupacijos. 1939 m. gruodžio 1 d. tapo pasiuntiniu Šveicarijoje, šias pareigas ėjo iki 1946 m. lapkričio 18 dienos. Gresiant okupacijai, užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys 1939 m. birželio pradžioje jį paskyrė Lietuvos diplomatijos šefo antruoju pavaduotoju. Gyvendamas neutralioje Šveicarijos valstybėje, 1941 m. gruodžio 2–1945 m. lapkričio 15 d. ėjo Lietuvos diplomatijos šefo pareigas.

J. Šaulys buvo vedęs du kartus. 1919 m. rugsėjo 6 d. Berne jo žmona tapo šiame mieste mediciną studijavusi Kazimiera Celinska (1890–1965). Gy-

vendami santuokoje jie susilaukė dukters Birutės Janinos (Čečkus, 1921–1996). Kai pirmoji žmona nepagydomai susirgo, jis 1933 m. rugsėjo 19 d. vedė italų kilmės vokiečių operos primadoną Mafaldą Salvatini (1888–1971). Jie 1938 m. įsigijo namus Šveicarijos Lugano mieste. Čia J. Ir M. Šauliai apsigyveno Lietuvą okupavus sovietams. J. Šaulys buvo sukaupęs didelį retų lituanistinių spaudinių rinkinį. 1938 m. dalį jo padovanojo Kauno Vytauto Didžiojo universitetui, o kitą po jo mirties įsigijo Pensilvanijos universitetas (JAV).

J. Šaulys mirė 1948 m. spalio 18 dieną. Jo amžinojo poilsio vieta – Šveicarijos Lugano miesto kapinėse.

ŠONIŲ KAIMAS

Plungės rajone, 2 km nuo Alsėdžių, – išnykęs Šonių kaimas. Vienoje iš čia buvusių sodybų 1870m. lapkričio 12 d. gimė 1918 m. vasario 16-ąją priimto Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, agronomas, ekonomistas, bankininkas Jonas Smilgevičius (1870–1942). Jo gimtosios sodybos vietoje apie čia buvusį gyvenimą liudija tik keletas išlikusių senųjų pavienių medžių ir unifikuotas Signataro atminimo ženklas (stulpelis) bei šalia jo esanti memorialinė lenta.

Signataro tėvai buvo valstiečiai: Mykolas Smilgevičius (1840–1922) ir Uršulė Ivanauskaitė Smilgevičienė (1841–1901). Jonas buvo vyriausias šeimoje. Jis augo kartu su keturiomis seserimis: Barbora (Lapinskienė, 1876–1964), Domicelė (Kenstavičienė, 1878–1965), Kotryna (Liaugaudienė, 1881–1966), Petronėlė (Numavičienė, 1883–1980) ir dviem broliais: Juozu (1873–1956) ir Pranciškimi (1882–1922). Kitos jo keturios seserys ir vienas brolis mirė būdami maži.

J. Smilgevičius iš pradžių mokėsi namuose, o vėliau, iki 1893 m., – Mintaujos (dabar Latvijos Jelgavos miestas) ir Liepojos gimnazijose. Tada įstojo į Karaliaučiaus universitetą ir ten apie du metus studijavo ekonomiką. Vėliau perėjo mokytis į Berlyno Karališkojo Frydricho Vilhelmo universiteto Filosofijos fakultetą. Po metų pradėjo studijuoti agronomiją karališkojoje Prūsijos aukštojoje agronomijos mokykloje, kurią baigė 1899 metais. Studijų metais įsijungė į lietuvių tautinį judėjimą. Bai-

(Nukelta į 34 p.)

Jono Smilgevičiaus gimtosios sodybos vieta Šonių kaime (Plungės r.). Antano Eičo nuotraukos iš: <https://kvr.kpd.lt/#/>

gęs mokslus, trejus metus Peterburge dirbo Žemės ūkio ministerijos inspektoriumi, dėstė žemės ūkio mokykloje, populiarino žemės ūkio naujoves, Lvadovavo Nobelio prekybos įmonių filialui Varšuvoje, dalyvavo Varšuvos lietuvių draugijos veikloje.

Lietuviškos spaudos draudimo metais pradėjo bendradarbiauti spaudoje. Kai buvo šešiolikos metų amžiaus, surinko informaciją apie 1886 m. carinės valdžios nugriautos Kęstaičių bažnyčios, stovėjusios netoli Alsėdžių (Plungės r.), gynimą ir susidorojimą su jos gynėjais. Jo tekstą šia tema paskelbė JAV leistas laikraštis „Vienybė lietuvininkų“. Savo straipsnius, kuriuos pasirašinėdavo ne tik tikraja pavarde, bet ir slapyvardžiais, jis vėliau dažniausiai skelbdavo „Varpe“ ir „Vilniaus žiniose“. 1895 m. išleido nedidelės apimties knygelę „Pienininkystė Lietuvos ūkininkams“.

1905 m. Palangoje vedė. Jo žmona buvo iš žemaičių bajorų kilusi Stefanija Bucevičiūtė (1877–1941). Gyvendamas su ja santuokoje susilaukė šešių vaikų – penkių dukterų ir vieno sūnaus: Antaninos (Urbienė, 1909–1964), Janinos (Petrušienė, 1910–2010), Onos (Žolynienė, 1913–2007), Birutės Kristinos (Seniulienė, 1916–2004), Elenos Gražinos (Miknienė, 1918–2010) ir Kazimiero (1910–1993).

1907 m. tapo Lietuvos mokslo draugijos nariu.

Nuo 1910 m. J. ir S. Smilgevičių šeima gyveno Lietuvoje. 1909 m. J. Smilgevičiaus žmona buvo nusipirkusi dabartiniame Kelmės rajone esantį Užvenčio dvarą, kuriame Smilgevičiai pažangiai ūkininkavo 1912–1942 metais. Čia jie užveisė pieni-

nių galvijų bandą, užsėjo tabako plantaciją, įrengė lentpjūvę, plytinę, spirito varyklą, populiarino žemės ūkio naujoves. Apie 1930-uosius metus jo pusbroliui hidrotechnikui, taip pat Jonui Smilgevičiui, pertvarkius dvare buvusį mūrinį malūną, jame buvo pradėta galinti elektros energija, skirta dvarui ir miesteliui.

J. Smilgevičius laikotarpiu, kai ūkininkavo Užventyje, nemažai laiko praleisdavo Vilniuje ir Kaune, buvo Kauno miesto tarybos narys, Kaune užsiėmė ir verslo, bankininkystės reikalais, visuomenine veikla. 1911 m. Vilniuje kartu su Jonu Basanavičiumi ir kitais lietuviais jis čia nusipirko bankrutavusią akcinę bendrovę „Vilija“ ir joje pradėjo gaminti geležinius žemės ūkio padargus, pienininkystės įrangą. Pirmojo pasaulinio karo metais ši įmonė buvo perkelta į Smolenską ir ten veikė iki 1918 m. rudens. Jis ėjo šios bendrovės valdybos pirmininko pareigas.

J. Smilgevičius buvo vienas iš 1917 m. Vilniuje vykusios Lietuvių konferencijos organizatorių ir dalyvių, jos metu išrinktas į Lietuvos Tarybą, dirbo šios Tarybos komisijose, kurios nagrinėjo ekonominius klausimus ir rūpinosi karo pabėgėlių grąžinimu. 1918 m. vasario 16 d. kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą.

Aktyvūs politikai buvo ir abu J. Smilgevičiaus broliai: Pranciškus Smilgevičius 1917 m. dalyvavo Lietuvių konferencijoje Vilniuje, o Juozapas Smilgevičius 1905 m. atstovavo Žemaitijos žmonėms Didžiajame Vilniaus Seime.

1919 m. spalio viduryje J. Smilgevičius tapo Žemdirbių sąjungos frakcijos nariu.

1920 m. jis buvo išrinktas į Steigiamąjį Seimą,

vadovavo šio Seimo Finansų ir biudžeto komisijai. Vėlesniais metais aktyviai įsijungė į bankininkystės reikalus. Būdamas Kauno miesto tarybos nariu, 1921 m. kartu su kitais verslininkais Kaune įkūrė Lietuvos kredito banką, kuris teikdavo paskolas lietuviškoms įmonėms. Nuo 1925 m. ėjo Lietuvos banko tarybos nario pareigas. Jis buvo ir vienas pagrindinių akcinių bendrovių „Dubysa“, „Miškas“, „Nemunas“, „Neris“, „Sidabrinė lapė“ steigėjų bei akcininkų ir valdybų narių. 1929 m. kartu su verslininku Jonu Vileišiu tapo nuo 1929 m. veikusio, ūkininkus rėmusio Komiteto nukentėjusiems nuo nederliaus Šiaurės Lietuvoje šelpti valdybos nariu. Jis garsėjo ir savo paties labdaringa veikla.

J. Smilgevičius mirė 1942 m. rugsėjo 27 d. Kaune. Iš pradžių buvo palaidotas Užvenčio dvaro koplyčios rūsyje, o 1998 m. jo palaikai perkelti į Užvenčio miestelio kapines.

1997 m. lapkričio 12 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro Jono Smilgevičiaus gimtosios sodybos vieta (adresas Šonių kaime – Pievų g. 6) kaip nacionalinės reikšmės objektas (unikalus kodas – 23134) įrašytas į Lietuvos Kultūros vertybių registrą. Ji saugoma valstybės. Šios sodybos teritorijoje yra pastatytas unifikuotas Signataro ženklas, greta jo – pritvirtinta memorialinė lenta, kurios užrašas informuoja, jog šioje sodyboje gimė ir gyveno Jonas Smilgevičius.

Signataro atminimas yra įamžintas ir Užventyje. Prie dvaro gyvenamojo namo sienos 1990 metais pritvirtintoje memorialinėje lentoje nurodyta, jog 1912–1942 m. čia gyveno Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras J. Smilgevičius. Perkėlus signataro palaikus į Užvenčio miestelio kapines, 1998 m. jo amžinojo poilsio vietoje valstybės lėšomis pastatytas antkapinis paminklas.

2019 m. Užvenčio dvaro sodyboje iškilmingai buvo atidengtas skulptoriaus tautodailininko Vido Cikanos sukurtas J. Smilgevičiui skirtas paminklas. Išsami informacija apie J. Smilgevičių ir tame pačiame dvare gyvenusią rašytoją Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą pateikiama dvaro sodybos buvusio svirno pastate veikiančio kelmės krašto muziejaus padalinio Užvenčio kraštotyros muziejaus ekspozicijoje. 2019 m. Lietuvos nacionalinis muziejus išleido istoriko dr. Valdo Selenio monografiją „Nepriklausomybės Akto signataras Jonas Smilgevičius“.

Jonas Smilgevičius. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

BRĖVIKIŲ KAIMAS

Brėvikiai – kaimas Telšių rajone, apie 3 km į rytus nuo Plungės rajono Alsėdžių miestelio. Čia, buvusioje Brėvikių dvaro sodyboje, kurį laiką gyveno iš bajorų giminės kilę broliai Stanislovas ir Gabrielius Narutavičiai. Vyriausias jų – Stanislovas (1862–1932) buvo advokatas, visuomenės veikėjas, 1905 m. revoliucijos dalyvis, Alsėdžių Respublikos prezidentas, Vilniaus Didžiojo Seimo atstovas nuo Alsėdžių, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, tautosakos rinkėjas. Gabrielius Narutavičius (1865–1922) – mokslininkas, inžinierius, profesorius, politikas, Lenkijos prezidentas nuo 1922 m. gruodžio 11 d. iki gruodžio 17 dienos.

Stanislovo ir Gabrieliaus tėvas buvo Telšių pavieto rinktas teisėjas, Brėvikių dvaro seniūnas, savininkas Jonas Narutavičius (1823–1866), mama-bajoraitė Viktorija Šcepovskytė Narutavičienė

(Nukelta į 36 p.)

Nuotraukose (iš kairės): Stanislovas Narutavičius. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo; buvusio Brėvikių dvaro sodybos išlikusio ponų gyvenamojo namo fragmentai. Antano Eičo nuotraukos iš <https://kvr.kpd.lt/#/>

(1832–1908). Ji – trečioji J. Narutavičiaus žmona.

Stanislovas Narutavičius (jis turėjo dar ir Viktoro, Jono, Antano vardus) gimė 1862 m. rugpjūčio 21 d. Telšiuose. Daugelį metų rašytiniai šaltiniai skelbė, kad jis gimė Brėvikių dvare, tačiau iš tikrųjų jis gimė Telšiuose. Tą faktą patvirtina Lietuvos valstybės istorijos archyve (f. 669, ap. 1, b. 1360) saugomas dokumentas.

Iš pradžių S. Narutavičius mokėsi namuose, vėliau – Renavo dvare, Liepojos gimnazijoje.

Išsami S. Narutavičiaus biografija yra paskelbta el. žurnalo „Žemaičių žemė“ 2024 m. ketvirtajame numeryje išspausdintame Kazimiero Prušinsko straipsnyje „Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Stanislovas Narutavičius (1862–1932)“, p. 18–21 (adresas internete: https://zemaitiuzeme.lt/wp-content/uploads/2024/03/18_21_2024_4_Zemaitiu_zeme.pdf).

Gyvenimą S. Narutavičius užbaigė savižudybe – nusišovė 1932 m. gruodžio 31 d. Kaune (priežastys nežinomos). Jis palaidotas senuosiuose šeimos kapuose Alsėdžiuose. Anksčiau (iki 1995 m.) jo kapą

ženklino šeimos antkapinė plokštė, kurioje buvo įrašas lenkų kalba „Grob/ rodziny/ NARUTOWI-CZOW/“. Čia būta ir medinės lentelės su užrašu, bet jo turinys neišliko.

1995 m. Stasio Narutavičiaus palaidojimo vietoje Plungės rajono savivaldybės iniciatyva pastatytas antkapinis paminklas, ant kurio yra užrašas: „Advokatas, 1918 m. Signataras / STANISLOVAS NARUTAVIČIUS / 1862–1932 m.“ Kapvietė paženklinta unifikuotu Signataro ženklu. Toks pat ženklas 2002 m. pastatytas ir Brėvikių dvaro sodyboje.

2003 m. kovo 14 d. Brėvikių dvaro sodybos (unikalus objekto kodas – 26998) kompleksas, kuriam priklauso išlikęs Brėvikių dvaro sodybos dvarininkų gyvenamasis namas (u. k. – 731) ir Brėvikių dvaro sodybos svirnas (u. k. – 36496) kaip nacionalinės reikšmės valstybės saugomas paminklas įrašytas į Lietuvos Kultūros vertybių registrą. Yra išlikusi ir šio dvaro sodybos planinė struktūra, tūrinė erdvinė kompozicija, kurią sudaro dvaro sodybos pastatai (jau minėtas gyvenamasis namas, svirnas, rūsys), vandens telkiniai, želdiniai ir kelių tinklo fragmen-

tai. Dvaro sodyba jau privatizuota. Jo dabartinis šeimininkas pradėjo gyvenamojo namo renovacijos darbus. Pastatas turistų lankymui nėra pritaikytas.

VIEKŠNIŲ MIESTELIS

Tarp iškiliausių iš Žemaitijos kilusių mokslo, kultūros, visuomenės, politikos veikėjų yra ir trys broliai profesoriai Mykolas, Vaclovas, Viktoras Biržiškos. Jų gimtinė – Vieکشniuose (Mažeikių r.). Vyriausiasis iš brolių – Mykolas. Jis – lietuvių literatūros istorikas, publicistas, vertėjas, visuomenės veikėjas, 1918 m. vasario 16-ąją pasirašyto Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Lietuvos mokslų akademijos narys (1941), Vytauto Didžiojo universiteto (1932), Latvijos universiteto (1934) garbės daktaras.

M. Biržiška gimė 1882 m. rugpjūčio 24 d. Vieکشniuose bajorų Biržiškų šeimoje. Jo tėvas – gydytojas, visuomenės veikėjas Antanas Biržiška (1855–1922), motina – muzikė ir pedagogė Elžbieta Rodzevičiūtė Biržiškienė (1858–1938).

M. Biržiška knygoje „Anuo metu Vieکشniuose ir Šiauliuose“ rašo, jog jo tėvas po vestuvių Vieکشniuose „persikėlė į Martynavičiaus namus bažnyčios pašonėje“. Juose su žmona Elžbieta Rodzevičiūte-Biržiškienė susilaukė trijų sūnų: 1882 m. gimė Mykolas, 1884 m. – Vaclovas, 1886 m. – Viktoras. Visi trys tapo garsiais profesoriais.

Prie bažnyčios aikštės buvusią sodybą tėvas Antanas Biržiška savo vardu už žmonos pinigų (1450 sidabro rublių) įsigijo 1889 m. birželio 24 d. (liepos 6 d.) iš Stanislovo Gadono. Šį medinį vieno aukšto namą su mansarda apie 1870-uosius metus Vieکشniuose pastatė kunigas Juozapas Gauduševičius. Čia Biržiškų vaikai gyveno savo vaikystės ir jaunystės metais, čia vėliau parvykdavo per atostogas, lankydavosi ir kitomis progomis.

Vaikystėje M. Biržiška buvo mokomas ir auklėjamas namuose, kuriuose šeimos nariai kalbėdavo lenkiškai ir kur buvo puoselėjamos lenkiškos kultūros tradicijos. Vėliau A. ir E. Biržiškos persiorientavo ir tapo lietuvių kalbos ir kultūros šalininkais. Jų namuose Vieکشniuose XIX a. pab.–XX a. pr. dažnai lankydavosi netoli buvusių dvarų, kurie garsėjo savo bibliotekomis, šeimininkai, juose yra svečiavęsis ir Jonas Basanavičius, Juozas Tumas-Vaižgantas, seserys rašytojos Marija ir Sofija Ivanauskaitės, pasirašinęsios bendru Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu,

Atstatytas Mykolo Biržiškos tėvų namas Vieکشniuose (Mažeikių r.). Aurelijos Perminaitės nuotrauka iš: <https://kvr.kpd.lt/#/>

Sofija Čiurlionienė, Balys Sruoga, vaistininkas ir kraštotyrininkas J. Aleksandravičius su žmona, kuri buvo baigusi Varšuvos konservatoriją. Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo laikotarpiu Biržiškų namuose buvo slapstomi negaliai išleisti laikraščiai „Aušra“, „Varpas“.

Biržiškų namas yra atstatytas. Jis – pačiame Vieکشnių miestelio centre. XX a. pab. šis namas jau buvo gerokai nušiuęs. 1992 m. Kauno paminklų restauravimo projektavimo institutas buvo parengęs Biržiškų tėviškės namo Vieکشniuose restauravimo eskizinį projektą (projekto autorius architektas K. Bubnaitis), tačiau trūkstant lėšų tolimesni projektavimo darbai buvo sustabdyti.

Sovietmečiu Biržiškų namas buvo nacionalizuotas, jame įkurdinta keletas vieکشniškių šeimų. Tuo laikotarpiu pastatas buvo perstatytas: vienaaukštis namas su nedidele veranda renovacijos metu tapo keturkampiu dviaukščiu. Rekonstruojant namą buvo paliktos tik vidaus konstrukcijos ir šoniniai stogo elementai.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, vietos gyventojai ir Biržiškų talentų gerbėjai pradėjo rūpintis, kad namas būtų restauruotas. Tada prie pastato buvo pritvirtinta 1990 m. lapkričio 10 d. Vieکشnių Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios klebono Vincento Gauronskio pašventinta memorialinė lenta. 1992m. Kauno paminklų restauravimo projektavimo institutas parengė Biržiškų sodybos namo restauravimo eskizinį projektą, bet toliau labai nebuvo vykdomi, nes tam trūko lėšų.

1993 m. liepos 3 d. profesorių Mykolo, Vaclo-

(Nukelta į 38 p.)

Mykolas Biržiška. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

vo, Viktoro Biržiškų tėviškės namas (adresas Viekšniuose: Bažnyčios g. 6) kaip nacionalinės reikšmės valstybės saugomas paminklas buvo įrašytas į Lietuvos Kultūros vertybių registrą (dabar jo unikalus kodas – 16593).

1997 m., kai Akmenės rajono savivaldybė (tada Viekšniai priklausė Akmenės rajonui) skyrė pinigų, dar nuo sovietmečio name gyvenę žmonės iš jo buvo iškeldinti. 1997 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybę pasiekė spalio 29-osios raštas dėl Biržiškų tėviškės namo restauravimo. 1998 m. liepos 21 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos įsakyму Nr. 513 buvo sudaryta Biržiškų tėviškės Viekšniuose įvertinimo komisija. Ji 1998 m. liepos 22 d. įvertino namo būklę ir pasiūlė atkurti autentišką Biržiškų namą, kuriame galėtų veikti memorialinis Biržiškų muziejus, miestelio biblioteka, būtų skirtos patalpos Biržiškų viešniškių draugijai. 1999 m. architektas K. Bubnaitis, atsižvelgdamas į komisijos rekomendacijas, parengė Biržiškų tėviškės namo restauravimo bei pritaikymo architektūrinės ir statybinės dalies techninį projektą, tačiau jis nebuvo pradėtas įgyvendinti, nes pasikeitė pastato admi-

nistracinė priklausomybė. Reikalai pasisuko taip, kad 2003 m. nuo Biržiškų tėviškės namo net dingo prie jo sienos pritvirtinta memorialinė lenta ir prie namo įkastas unifiktuotas Signataro stulpelis. Einant metams neremontuojamas pastatas pamažu nyko ir dėl saugumo jis 2005-aisiais buvo nugriautas.

Kultūros paveldo departamentui padedant, palikus dalį autentiškų medžiagų, Biržiškų namas 2008 m. atstatytas ant senųjų pamatų pagal architekto Kęstučio Bubnaičio restauravimo bei pritaikymo architektūrinės ir statybinės dalies techninį projektą. Vykdamas darbus, siekiant, kad būtų atstatytas toks namas, koks jis čia buvo anksčiau, panaudota išlikusiomis iki namo nugriovimo sukurtomis nuotraukomis, išsaugotais pastato statybos dokumentais. Darbus vykdė bendrovė „Telšių meistras“, juos finansavo Mažeikių rajono savivaldybė, iš biudžeto nuo 2005 m. skyrusi 448 tūkst. litų, ir Kultūros paveldo departamentas prie LR Kultūros ministerijos. Namų restauravimo darbai buvo užbaigti 2009 metais. Tais pačiais metais čia pradėjo veikti Viekšnių biblioteka ir buvo sukurta Biržiškų šeimos atminimui skirta ekspozicija, kurią įrengė Danutė Končienė ir Aleksandras Novak. 2011 m. sutvarkyta namo aplinka, sodyba aptverta tvora.

Na o 1995 m. Viekšnių miesto skvere (prie Dariaus ir Girėno bei Akmenės gatvių sankirtos, netoli Biržiškų namo) pastatytas granitinis paminklas Biržiškoms (autoriai: skulptorius Česlovas Pečiukas, architektas Reginaldas Palukaitis).

Mykolas Biržiška gimė 1882 m. rugpjūčio 24 d. Viekšniuose. Iš pradžių jis mokėsi namuose. Čia tuo užsiėmė jo mama Elžbieta Rodzevičiūtė Biržiškienė (1858–1938). Vėliau jį mokė ir stojimui į Šiaulių gimnaziją parengė už 7 km nuo Viekšnių buvusiam Daubiškių dvare mokytojavęs V. Korsakas.

Šiaulių gimnazijoje M. Biržiška mokėsi 1895–1902 metais. Čia jis, įtakojamas lietuviybę puoselėjusių draugų, apsisprendė ir pradėjo save vadinti lietuviu, įsijungė į lietuvių nacionalinį tautinį judėjimą. Gimnazijoje už stačiatikių pamaldų nelankymą ir lietuviškos vakaronės organizavimą buvo du kartus iš jos pašalintas. 1900 m. Šiauliuose įkūrė lietuvių kalbos mokymosi kuopelę. 1901 m. už slapto vakaro, skirto iš universitetų pašalintiems studentams šelpti, suorganizavimą pašalin-

tas iš gimnazijos (vėliau jam vis dėlto buvo leista baigti gimnaziją).

1901–1907 m. M. Biržiška Maskvos universitete studijavo teisę. Tuo laikotarpiu papildomai lankė literatūros ir kalbotyros paskaitas. 1901 m. įsijungė į Maskvos lietuvių studentų draugijos veiklą, kurią laiką šiai draugijai vadovavo. 1902 m. vasario 22 d. buvo suimtas už savo politinę (socialdemokratinę) veiklą ir nuteistas 2 metams tremties į Sibirą (5 mėnesius kalėjo Maskvos Butyrkų kalėjime, vėliau 6 mėnesius – Vilniaus ir Kauno kalėjimuose, o tada buvo paleistas į laisvę ir tęsė studijas Maskvos universitete, toliau dalyvavo socialdemokratų veikloje. Maskvoje vykstant neramumams, streikams, studijas nutraukė ir grįžo į Lietuvą, čia pradėjo organizuoti slaptas gegužines, 1903–1905 m. dalyvavo visose Šiauliuose vykusiose gegužinėse, rašė straipsnius tuo metu nelegaliai leidžiamiems laikraščiams „Naujoji Gdynė“, „Darbininkų balsas“ ir kt.

1905 m. tapo Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) nariu, iki 1918 m. dalyvavo šios partijos veikloje. 1905–1922, 1939–1944 m. su pertraukomis gyveno ir dirbo Vilniuje. 1905 m. gruodžio 4–5 dienomis dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime. 1906 m. vasarą buvo laikraščio „Echo“ redaktorius. 1906 m. grįžo į Maskvą ir tęsė studijas universitete. Tuo laikotarpiu jis Sankt Peterburge pateko į policijos pasalą. Jo namuose atliekant kratą buvo konfiskuota dalis jam priklausiusios bibliotekos.

1907 m. baigęs Maskvos universitetą, pradėjo dirbti advokato Tado Vrublevskio padėjėju, bendradarbiavo spaudoje, tarp jų ir rusų dienraštyje „Severo Zapadnyj Golos“.

1907 m. sukūrė šeimą. Jo žmona tapo lietuvių ir JAV lietuvių visuomenės, kultūros, politinė veikėja Bronislava Šėmytė Biržiškienė (1879–1955). Gyvendami santuokoje jie išaugino dvi dukras: teisininkę, dailininkę keramikę Mariją Biržiškaitę (Žakevičienė, Žymantienė, 1908–1997) ir pianistę Oną Biržiškaitę (Barauskienė, 1909–1998).

1907–1909 m. M. Biržiška Vilniuje dirbo advokatu. Tuo laikotarpiu jis buvo LSDP Centro komiteto narys, 1907 m. dirbo šios partijos centrinėje būstinėje. 1907–1908 m. kartu su Augustinu Janulaičiu redagavo LSDP žurnalą „Žarija“.

1908 m. buvo Lietuvių mokslo draugijos valdybos narys, vicepirmininkas. Jis yra dalyvavęs ir Draugijos užsienio lietuviams remti valdybos veikloje,

buvęs Lietuvių-žydų kultūrinio bendradarbiavimo draugijos narys bei Lietuvių-ukrainiečių draugijos pirmininkas.

1908–1909 m. ėjo „Vilniaus žinių“ laikraščio atsakingojo sekretoriaus pareigas. 1909 m. įsidarbino referentu Vilniaus miesto valdyboje, bet gubernatoriaus nurodymu kaip nepalankus valdžiai asmuo iš šių pareigų buvo greitai atleistas.

1909–1915 m. kartu su Antanu Smetona, Jurgiu Šauliu dirbo Vilniaus žemės ūkio banke. Tuo laikotarpiu dalyvavo kelių lietuvių draugijų, tarp jų „Rūta“, „Darna“, „Varpas“, veikloje, skaitydavo lietuvių literatūros ir istorijos paskaitas.

1910–1911 m. redagavo žurnalą „Visuomenė“, 1913–1914 m. – Rygos kalendorių „Giedra“.

Pirmojo pasaulinio karo metais kartu su bendraminčiais įsteigė Lietuvių draugiją agronomijos ir teisių pagalbai šelpti. Vokiečiams priartėjus prie Vilniaus, ši draugija susijungė su Lietuvių draugija nukentėjusiems nuo karo šelpti ir tapo organizacija, kurios tikslas buvo atkurti Lietuvos nepriklausomybę. M. Biržiška buvo šios organizacijos vykdomojo komiteto narys. 1915 m. rudenį organizacijos, siekusios atkurti Lietuvos nepriklausomybę, nariai Vilniuje įkūrė pirmąją lietuvišką gimnaziją. Jos direktoriumi buvo paskirtas M. Biržiška.

Pirmojo pasaulinio karo metais M. Biržiška dirbo dėstytoju keliose lietuvių bei lenkų mokslo įstaigose, kursuose, buvo Lietuvių mokslo draugijos vadovėlių rengimo komisijos narys. 1915–1922 m. ėjo Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktoriaus pareigas. Jis kartu su bendraminčiais parengė raštą JAV prezidentui Woodrowui Wilsonui dėl lietuvių tautos teisės turėti nepriklausomą valstybę, rengė memorandumus dėl Lenkijos pretenzijų valdyti Lietuvą.

Buvo vienas iš 1917 m. vykusios Vilniaus konferencijos organizatorių, joje išrinktas Lietuvos Tarybos nariu.

1917 m. gruodžio mėnesį LSDP vadovybė pareikalavo, kad M. Biržiška pasitrauktų iš Tarybos. Tada jis apsisprendė ir išstojo iš LSDP

1918 m. sausio 26 d., siekdamas, kad Vasario 16-osios akte būtų įrašyta, jog skelbiama visiška Lietuvos nepriklausomybė, kartu su Steponu Kairiu, Jonu Vileišiu ir Stanislovu Narutavičiumi pasitraukė iš Lietuvos Tarybos. Vėliau, kai šie jį reikalavo
(Nukelta į 40 p.)

Paminklo broliams profesoriams Biržiškoms ir jų tėvams atminti Viekešniuose (Mažeikių r.) fragmentas. Paminklo autoriai: skulptorius Česlovas Pečiukas, architektas Reginaldas Palukaitis. Fotografas Algirdas. Nuotrauka iš: <https://byt.lt/ILQY6>

vimai buvo įvykdyti, toliau tęsė darbą šioje taryboje.

Lietuvą paskelbus nepriklausoma valstybe, Mykolas Biržiška įsijungė į Vilniaus universiteto atkūrimo veiklas. 1918 m. pab.–1919 m. pr. jis ėjo Lietuvos švietimo ministro pareigas. 1919–1921 metais kartu su Mokslo draugijos nariais Kaune organizavo Aukštuosius kursus.

1919 m. sausio 1 d. Vilnių okupavus lenkų legionieriams, Lietuvos Vyriausybei nutarus persikelti dirbti į Kauną, M. Biržiška ir ministras žydų reikalams Jakovas Vygodskis atsisakė kartu su Vyriausybe vykti į Kauną. Tada M. Biržiška buvo paskirtas Lietuvos generaliniu įgaliotiniu Vilniuje.

1919 m. sausio 1 d., kai vokiečiai užleido Vilnių lenkams, M. Biržiška įteikė protesto raštą vadui Veitkai ir šį raštą išplatino miesto gatvėse. 1919–1922 m. M. Biržiška ėjo Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininko pareigas. Vilniuje šeiminin-

kaujant lenkams, M. Biržiška redagavo šiuos leidinius: „Adam“, „Ewa“, „Josef“, „Glos Litwy“, „Echo Litwy“, „Vilnius“, „Vilenskij Kurjer“, „Vilnietis“.

Vilnių užėmus rusams, Vinco Kapsuko vyriausybės nurodymu M. Biržiška už aktyvų lietuviybės propagavimą buvo suimtas, bet netrukus paleistas į laisvę. 1919 m. balandžio 21 d. lenkams išvijus rusus iš Vilniaus, Vilniaus lietuvių susirinkime M. Biržiška buvo išrinktas Laikinojo Vilniaus komiteto pirmininku. Vykstant 1920 m. bolševikų ir lenkų kariniams veiksams, M. Biržiška kartu su K. Balučiu ir M. Černeckiu dalyvavo derybose, pasirašė Suvalkų sutartį.

Nuo 1920 m. spalio 23 d. Kaune redagavo dienraštį lenkų kalba „Litwa“, vėliau grįžo į Vilnių.

1921 m. birželio 14 d. vykusiame teismo posėdyje buvo teisiamas ir išteisintas už laikraštyje „Straž Litwy“ išspausdintą straipsnį.

1922 m. M. Biržiška organizavo Lucjano Želigowskio seimo boikotą. 1922 m. sausio 20 d. lenkų valdžia M. Biržišką suėmė, apkaltino jį tėvynės išdavimu (už tai jis galėjo būti nubaustas mirties bausme), bet, įsikišus Tautų Sąjungai, M. Biržiška kartu su kitais 32 politikos ir valstybės veikėjais iš Lukiškių kalėjimo buvo pristatytas iki neutralios zonos ir perduotas Lietuvos kariuomenei (išstremtas į Kauną).

1922 m. vasario 16 d. M. Biržiška pradėjo dirbti Kaune veikusio Lietuvos universiteto (dabar Vytauto Didžiojo universitetas) Humanitarinių mokslų fakulteto ordinariniu profesoriumi. 1922 m. ir 1937–1939 m. jis buvo šio universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, 1925–1926 m. – universiteto prorektorius, 1926–1927 m. – universiteto rektorius.

1922 m. kovo–lapkričio mėnesiais jis redagavo vyriausybinį dienraštį „Lietuva“, 1922–1930 m. Kaune dirbo „Aušros“ berniukų gimnazijos direktoriumi. 1922–1939 m. dirbdamas Kaune ir Vilniuje, tyrinėjo lietuvių folklorą ir literatūrą, šiomis temomis parašė ir paskelbė daug mokslinių straipsnių, spaudai parengė kelias savo knygas, tarp kurių buvo ir vadovėlių.

1924 m. M. Biržiška sudarė komitetą, kurio rūpesčiu 1930 m. Papilėje buvo pastatytas paminklas Simonui Daukantui (skulptorius Vincas Grybas).

1925–1935 m. M. Biržiška buvo Vilniaus vadavimo sąjungos Centro komiteto pirmininkas, daug jėgų skyrė tam, kad Vilnius būtų grąžintas Lietuvai.

1929–1935 ėjo Lietuvių draugijos SSRS tautų kultūrai pažinti pirmininko pareigas.

1932 m. M. Biržiškai suteiktas Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaro vardas.

1932 m. M. Biržiška tapo 1931–1944 m. Kaune leistos pirmosios lietuviškos enciklopedijos („Lietuviškoji enciklopedija“) vicedaktoriu.

1934 m. M. Biržiškai suteiktas Latvijos universiteto garbės daktaro vardas.

1935 m. apdovanotas Vytauto Didžiojo 3 laipsnio ordinu, 1938 m. – Gedimino 1 laipsnio ordinu.

1939 m. Lietuvai atgavus Vilnių, M. Biržiška pradėjo dirbti Vilniaus universitete, 1940–1943 m. buvo šio universiteto rektorius.

1941 m. jis tapo Lietuvos mokslų akademijos nariu, 1941–1942 m. ėjo Lietuvos mokslų akademijos prezidento pareigas, 1941–1946 m. buvo LSSR Mokslų akademijos akademikas. Po Antrojo pasaulinio karo, 1946 m., LSSR Liaudies komisarių taryba iš M. Biržiškos atėmė Lietuvos mokslų akademijos akademiko vardą. 1988 m. LSSR Ministrų Taryba Mokslų akademijos teikimu M. Biržiškai grąžino Lietuvos mokslų akademijos akademiko vardą (dabar jis laikomas Lietuvos mokslų akademijos nariu nuo Mokslų akademijos atkūrimo 1945 m.).

Vykstant Antrajam pasauliniam karui m. biržiška 1943–1944 m. buvo generalinio tarėjo Petro Kubiliūno Patariamiosios tarybos narys.

1944 m. birželio mėnesį, artėjant frontui, pasitraukė į Vokietiją. 1946–1949 m. M. Biržiška buvo Pabaltijo universiteto (veikė Vokietijos miestuose Hamburge ir Pinneberge) profesorius. 1947 m. jis tapo Lietuvių rašytojų sąjungos garbės nariu. 1949 m. persikėlė gyventi į Jungtines Amerikos Valstijas. Ten įsijungė į 1953–1985 m. Bostone lietuvių ir anglų kalbomis lietuvių išėvijos leistos „Lietuvių enciklopedijos“ redakcinės komisijos veiklą.

Didžioji dalis M. Biržiškos išleistų mokslo darbų dalis yra lietuvių literatūros, kultūros istorijos ir folkloristikos klausimais. Daug jo straipsnių paskelbta periodikoje. Jis juos dažniausiai pasirašydavo slapyvardžiais – Analfabetas, M. Baltasis, Mikas-Krėtikas, D. Pusgudis, B. Šėmis, Šešėlis, S. Tėvelis, Vilniaus Kelmas, kt.

Apie M. Biržišką yra išleista nemažai knygų, paskelbta daug straipsnių mokslo ir kituose periodiniuose leidiniuose.

M. Biržiška mirė 1962 m. per savo gimtadienį–

rugpjūčio 24 d. Los Andžele (JAV). Iš pradžių buvo palaidotas Los Andželo Kalvarijų kapinių mauzoliejuje, o 2018 m. liepos 11 d. jis kartu su žmona perlaidotas Vilniaus Rasų kapinėse.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. A. Banevičius, *111 Lietuvos valstybės 1918–1940 m. politikos veikėjų: Enciklopedinis žinynas*, Vilnius : Knygų prekybos valstybinė firma „Knyga“, 1991.

2. A. Liekis, *Signatarai. Vasario 16*, Vilnius : Džiugas, 1996.

3. „Stanislovas Narutavičius“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 20, Bostonas, 1964, p. 16.

4. „Biržiška Mykolas (1882–1962)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/KnHkE>.

5. „Narutavičius Stanislovas (1862–1932)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/9WCkB>.

6. „Smilgevičius Jonas (1870–1942)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/W69vT>.

7. „Stulginskis Aleksandras (1885–1969)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/TWxWQ>.

8. „Šaulys Jurgis (1879–1948)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/EqV1I>.

9. „Šaulys Kazimieras Steponas“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/58OME>.

10. *Kultūros vertybių registras*: <https://kvr.kpd.lt/#/>.

11. „Mykolas Biržiška“, „Stanislovas Narutavičius“, „Jonas Smilgevičius“, „Aleksandras Stulginskis“, „Jurgis Šaulys“, „Kazimieras Steponas Šaulys“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: www.vle.lt.

12. „Mykolas Biržiška“, „Biržiškos“, Mažeikių krašto enciklopedija: <https://mke.lt/>.

13. Mykolas Biržiška, „Stanislovas Narutavičius“, „Jonas Smilgevičius“, „Aleksandras Stulginskis“, „Jurgis Šaulys“, „Kazimieras Steponas Šaulys“, *Vikipedija. Laisvoji enciklopedija*: <https://lt.wikipedia.org/>.

14. Kazimieras Prušinskas, „Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Stanislovas Narutavičius (1862–1932)“, *El. žurnalas „Žemaičių žemė“*: https://zemaitiuzeme.lt/wp-content/uploads/2024/03/18_21_2024_4_Zemaitiu_zeme.pdf.